

Cuprins

Cuvânt-înainte	5
----------------------	---

Canonul și canoanele creștinismului apostolic

I. ITINERARE TEOLOGICE	13
------------------------------	----

Punctul de plecare / A. ORTODOXIA ROMÂNEASCĂ — REPERELE TEOLOGICE / Teologie artistică, practică și polemică / Traducerile cărților liturgice / Școli de traduceri patristice / Secolul XIX: dominanta practică și exigențele modernizării / Secolul XIX: secularizare și scolasticizare / Dogmatici și simbolici / Cărți simbolice ortodoxe... / ... sau Tezaur al Ortodoxiei / B. ORTODOXIA ÎN SECOLUL XX: DE LA NEOSCOLASTICĂ LA NEOPATRISTICĂ / Denunțarea „pseudomorfozelor” / Sinteze neopatractice / *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Catholice Ortodoxe* / Contribuții românești / Proiectul unui *Sinodicon al Ortodoxiei* / Limitele unui *Sinodicon* / Contextul postdecembrist: derută și criză / Proiectul Deisis — o neopatristică asumată reflexiv / Geneza neopatristicii ortodoxe în anii '30: Paris și Sibiu / Neopatristica palamită / Anii '50-'60: Atena și Paris / Neopatristica liturgic-euharistică: Paris și Atena / Neopatristica harismatică / Ecleeziologii neopatractice — între eshatologie și protologie / Spre o ecleeziologie ortodoxă integrală — două recente proiecte

II. TEOLOGIA ȘI NATURA EI — REFLECȚII ȘI COTITURI DECISIVE	57
--	----

Adevăr, autoritate, mărturie / Sfârșitul *teologiei* metafizice — situl euharistic al *teologiei* / De la știință la mister, de la sistem informativ la formare practică / De la concept la simbol / Originea pascal-liturgică a Evangheliilor / Primatul mărturiei — dogma „bornă”, nu „definiție” / De la teologia „doctrină” la teologia „dramă” / Dincolo de neopatristică: dinamica scripturistică a Ortodoxiei și constituirea ortodoxă a Scripturilor / Dincolo de metafizic și istoric — Scripturile canonice / Ortodoxia e un canon — canonul e Ortodoxia

III. CREȘTINISMUL APOSTOLIC ORTODOX DUPĂ 2000 — CONTESTAȚII, MUTAȚII, REVIZUIRI	86
„Supraviețuirea teologică” a Ortodoxiei / În imperiul „omului recent” / Evangheliile — o conspirație a Bisericii? / Pasiunea modernă pentru „Iisusul istoriei” / „Prima căutare” modernă și teologia liberală / Revelația împotriva istoriei / „A doua căutare” și revenirea istoriei în teologie / „A treia căutare” actuală — „Iisus evreul” într-o serie de versiuni / Ortodoxia „corupție a Scripturilor” și „creștinismele pierdute” / Teologi în căutarea „Iisusului isto- riei” / Mecanisme teoriiilor falsificării / Istorie sau/și Tradiție	
IV. CANONUL INEVITABIL, DAR AMBIGUU. CLARIFICĂRI TEORETICE ȘI ISTORICE	103
Canon literar, Biblia ca literatură / Pentru o teorie generală a canonului în teologie / Canon soteriologic vs criteriu epistemologic / Epistemizarea tradiției canonice și schisma între Apus și Răsărit / Epistemizarea tradiției canonice și fracturarea creștinismului occidental / Criza tradiției canonice creștine și criza epistemologică în cultura occidentală / Sensul original și sensurile deri- vate ale noțiunii de <i>kanōn</i> în Biserica veche / Două versiuni de formalizare juridică medievală a tradiției canonice a Bisericii vechi / <i>Pidalionul</i> și juridi- zarea tradiției canonice în Ortodoxia modernă / Criza tradiției canonice în teologia ortodoxă contemporană — între legalism și anarhism / Revenirea la adevărul Canon mistagogic al Bisericii / Canon și canoane — unitate în diversitate / Autodefinirea canonică a Bisericii vechi plecând de la Evanghelie	
V. CANONUL BIBLIC	142
Structura Bibliilor în circulație actuală / Cele mai vechi codice biblice / Liste patristice și sinodale de cărți canonice ale Scripturii / Canonul biblic etio- pian / Abandonarea canonului de știința biblică modernă / Noua teologie biblică canonică — forme și probleme / Dublul canon biblic ebraic al lui „Ezdra” / De la Cuvânt la Scripturi — mutațiile unui parcurs / Criza internă a epocii inter-testamentare — scindarea iudaismului / Răspunsul apocaliptic / Canonul scripturistic rabinic — un canon polemic / Unitatea editorială a Bi- blii ebraice actuale în jurul Torei / <i>Septuaginta</i> — de la Pentateuhul grec la Biblia creștinilor / Biblia greacă editată în codicele creștine ca o carte profe- tică / Iudaism creștin profetic și iudaism rabinic legalist / Structura concentric- chiastică a Bibliei creștine / Cuvânt personal vs text literal / Triumful filolo- giei și biblicismului asupra Cuvântului / Cărțile Noului Testament datează înainte de anul 70 / De la Ierusalim la Roma / Mișcarea ioaneică între Ieru- salim, Efes și Roma / Anul 69 — anul apocalipsei / Anul 70 — anul restabi- lirii ordinii / Excurs despre Clement / Roma — noul centru de moderație și echilibru al creștinismului apostolic / Formarea canonului tripartit al ierarhiei apostolice / Constituirea canonică a religiei creștine în crizele secolelor I–II / Canonul biblic — model protosinodal și protocatholic de unitate în pluralitate / Geneza editorială a Noului Testament și lecțiile ei canonice	

VI. CANONUL CREDINȚEI — SIMBOLUL CREDINȚEI	205
Creștinismul, religie a mărturie și mărturisirii / Crezul Apostolic-Roman — forme / ... controversate și discuții / ... preistorie / ... structură teologică / ... o lectură revizionistă / Crezurile în Răsărit și în Apus — comparație / Crezul Niceo-Constantinopolitan — radiografie teologico-istorică / ... de fapt Simbol ecumenic Romano-Constantinopolitan / ... de la Simbol ecume- nic la simbol al diviziunii între Apusul și Răsăritul creștin / Două derivate de la identitatea creștină canonică ortodoxă — gnostică și mesianică / Islamul — iudeo-nazareism arabizat / Identitatea canonică ortodoxă progresivă și integratoare vs trei mișcări eretice regresive / Explicitarea structurii și dina- micii canonice trinitare a credinței creștine / Situl liturgic al revelației forme canonice trinitare a identității creștine	
VII. CANONUL INSTITUȚIONAL AL BISERICII VECHI:	
TRADIȚIE — CONSTITUȚII — CANOANE APOSTOLICE	232
Compilațiile canonic-liturgice apostolice pseudoepigrafe / <i>Didascalia Apos- tolilor</i> / <i>Canoanele Bisericești ale Apostolilor</i> / <i>Tradiția Apostolică</i> — ori- gini, controversate / ... structură / ... pe fundalul controverselor din Roma de la începutul secolului III / ... reacții prezbiterial-trinitare la monarhismul episcopal-unitarian / ... statuia concilierii / ... <i>Tradiția Apostolică</i> , oglindă a unor tensiuni ecleziologice reconciliate / <i>Didahia Apostolilor</i> și tranziția de la ierarhia itinerantă la cea locală / De la Epistole Pastorale la un drept pare- netic / Ultimele tentative de a restitui o imagine holistică a tradiției canonice / <i>Constituțiile Apostolice</i> — apogeul genului canonic-liturgic pseudoepigraf / ... datare și localizare / ... semiarianism sau teologie populară / ... o imagine vie a unei Biserici episcopale urbane complex structurate / ... viața liturgică a unei Biserici urbane / „Canoanele Apostolilor” — primul pas spre juridi- zarea tradiției canonice / Clericalizare și laicizare — etapele unui proces in- tern / Imitarea contraculturală a modelelor ordinii imperiale / De la episco- patul sacramental la cel jurisdicțional, de la tipologie la ierarhie și birocrație / Excurs despre Epistolele ignatiene	
VIII. CANONUL LITURGIC	278
De la textele normative la textele practice / De la unitate la diversitate și de la prolixitate la concizie? / Recursul la manuscrisele liturgice / <i>Euchologion</i> -ul egiptean al lui Serapion (secolul IV) / <i>Barberini graecus 336</i> — cel mai vechi codice liturgic bizantin / Liturgica comparată / Liturgica structurală și „forma Liturghiei” / Derivarea Euharistiei din binecuvântările iudaismului / Anaforalele euharistice — principalele tipuri / Revizuirea modelului expli- cativ al liturgicii structurale / Euharistii diverse și plurale / Rituri de inițiere diverse / Modele diverse de exercitare a slujirii ierarhice / Patru etape ale dezvoltării cultului Bisericii în Răsărit / Două oficii zilnice: catedral și mo- nahal? / Un model alternativ de explicare a originii oficiului zilnic / ... Paștele / ... Nașterea și Arătarea / Secolul IV — discontinuitate și înflorire sau conti-	

nuitate și declin? / Impactul păgânismului asupra limbajului liturgic / Ereziile, impuls spre conformism și standardizare / Mutații ale teologiei sacramentale — epicleze / ... tipologia biblică devine alegorie misterică / Mutații în celebrarea Liturghiei și practicarea Cuminecării / Liturghia în secolul IV — Cuvânt proclamat, invocat, evocat și întrupat / ... adaosuri procesionale / Celebrare comunitară a Împărăției eshatologice / Privatizarea pietății, scindarea Liturghiei, scufundarea în tăcere a anaforalei / Dublarea Liturghiei / Triumf ambiguu în sfârșitul unei lumi

I

Evanghelie — martiriu — apologie

1. Mărturia apostolică despre Iisus Hristos în scrierile Noului Testament 321
2. Corespondența lui Plinius cel Tânăr cu împăratul Traian
(Bithynia, nord-vestul Asiei Mici, cca 111–113) 361
Caius Plinius împăratului Traian (*Epistola X, 96*) / Traian lui Plinius
3. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, Din Apologia I către Antoninus Pius
(Roma, cca 155) 363
4. Scrisoarea Bisericii din Smyrna despre martiriul episcopului Policarp
(† 23 februarie 155) 369
5. Martiriul Sfântului Iustin și al celor împreună cu el: Hariton, Harit,
Evelpist, Hierax, Peon și Liberian (Roma, iunie 165) 377
6. Epistola către Diognet (Alexandria, cca 190–200, sau Smyrna, înainte de 150) 381
7. Mărturii epigrafice 391
Epitaful Sfântului episcop Abercius din Hieropolis (Frigia, Asia Mică)
(† cca 200) / Inscripția lui Pectorius din Autun (Galia, secolele II–III)

II

Roma și Antiohia — două viziuni
despre apostolicitate și Biserică

1. CLEMENT ROMANUL, Epistola Bisericii din Roma către Biserica
din Corint (Roma, 69 sau 96–98) 395

2. IGNATIE TEOFORUL, EPISCOPUL SIRIEI († cca 107), Cele treisprezece epistole ale corpusului amplificat în secolul IV 423
 Maria din Cassobelae lui Ignatie (423) / Către Maria [din Cassobelae] (424) / Către Efeseni (426) / Către Magnezieni (433) / Către Trallieni (438) / Către Romani (443) / Către Filadelfieni (446) / Către Smyrneni (452) / Către Policarp, episcopul Smyrnei (456) / Către cei din Tars (459) / Către Antiohieni (462) / Către Heron, diacon din Antiohia (465) / Către Filipeni (467) / Patru epistole latine, apocrife medievale: Către Ioan Apostolul (472) / Către același (473) / Către Fecioara Maria (473) / Răspunsul Fecioarei Maria (473)

III

Canonul Scripturii și canonul Adevărului

1. SFÂNTUL IRINEU AL LYONULUI, Tradiția apostolică și dovedirea ei împotriva falsificării gnostice (cca 180) 477
 2. TERTULIAN DIN CARTAGINA, Despre prescrierea ereticilor (cca 200) 513
 3. Fragmentul Muratori (sfârșitul secolului II sau începutul secolului IV) 541
 4. IPOLIT DIN ROMA, Respingerea tuturor ereziilor X (cca 210–220) 543
 5. Crezul Roman-Apostolic 559

IV

Canonul apostolic al Bisericii: *lex orandi — lex credendi — lex vivendi*

1. Didahia celor Doisprezece Apostoli (Siria occidentală, cca 50 sau 90–100 d. Hr.) 565
 2. IPOLIT DIN ROMA, Tradiția Apostolică (Roma, cca 200–235) 573
 3. Canoanele [Bisericești ale] Sfinților Apostoli prin Clement (Egipt, cca 300) 591
 4. Constituțiile Sfinților Apostoli prin Clement (Antiohia, cca 380) 597
 I. Învățătură catholică/ortodoxă despre laici 597
 II. Despre episcopi, prezbiteri și diaconi 605
 III. Despre văduve 652

IV. Despre orfani	663
V. Despre martiri [și sărbători]	669
VI. Despre schisme și erezii	688
VII. Despre conduita creștinului, despre mulțumire și despre inițierea creștină	712
VIII. Despre harisme, hirotonii și canoanele bisericești	734
5. Testamentul Domnului prin Clement Romanul (Siria, începutul secolului V)	785

V

Canonul liturgic al Bisericii

1. Rugăciunile principale ale iudaismului	837
I. Recitarea lui „Ascultă, Israele” [<i>Șema</i>] cu binecuvântări	837
II. Cele optsprezece binecuvântări [<i>Șemone esre</i>]	840
III. <i>Qeduša</i> sinagogală cu Trisaghionul biblic (versiunea askenazită)	843
IV. Binecuvântările dinainte și de după cină [<i>birkat ha-mazon</i>]	844
V. <i>Haggadah</i> de <i>Pesah</i>	846
VI. <i>Kaddiș</i>	850
2. Cea mai veche omilie/slujbă creștină: MELITON AL SARDESULUI, Despre Paște (cca 160)	853
3. <i>Euchologion</i> -ul egiptean al lui Serapion din Thmuis († 362)	865
1. Rugăciune la ungerea celor ce se botează (865) / 2. Rugăciune la ungerea cu mir a celor botezați (865) / 3. Rugăciune pentru untdelemnul bolnavilor sau pentru pâine și pentru apă (866) / 4. Rugăciune pentru cel ce a murit și e purtat afară (866) / 5. Prima rugăciune a Duminicii (867) / 6. Rugăciune după ridicarea în picioare de la omilie (867) / 7. Rugăciune pentru catehumeni (867) / 8. Rugăciune pentru bolnavi (868) / 9. Rugăciune pentru aducerea de roade (868) / 10. Rugăciune pentru Biserică (868) / 11. Rugăciune pentru episcop și Biserică (869) / 12. Rugăciune a îngenuncherii (869) / 13. Rugăciune pentru popor (870) / 14. Punere a mâinilor peste catehumeni (870) / 15. Punere a mâinilor peste laici (871) / 16. Punere a mâinilor peste bolnavi (871) / 17. Rugăciunea Ofrandei [euharistice] a episcopului Serapion (871) / 18. Rugăciunea frângerii (873) / 19. Rugăciune întinderii mâinilor peste popor (873) / 20. Rugăciunea poporului după împărtășire (873) / 21. Rugăciune pentru untdelemnul și apa aduse ofrandă (873) / 22. Rugăciunea întinderii mâinilor după binecuvântarea apei și untdelemnului (873) / 23. Sfințirea apelor [baptismale] (874) / 24. Rugăciune pentru cei ce se botează (874) / 25. Rugăciunea după lepădare/dezertare (874) / 26. Rugăciunea după ungere (875) / 27. Rugăciunea	

	după botez (875) / 28. Punerea mâinilor la așezarea diaconilor (875) / 29. Punerea mâinilor la așezarea prezbiterilor (875) / 30. Punerea mâinilor la așezarea unui episcop (876)	
4.	Principalele anaforale euharistice	877
	a. Paleoanaforale	877
	Didahia celor Doisprezece Apostoli IX–X (568–569)	
	Constituțiile Apostolice VII.xxv–xxvi (720–721)	
	Martiriul lui Policarp XIII–XIV (372–373)	
	Tradiția Apostolică IV (574–575)	
	Constituțiile Apostolice VIII.xii (746–753)	
	Testamentul Domnului I.xxiii (797–801)	
	b. Anaforale alexandrine	877
	Papirusul <i>Strasbourg 245</i>	877
	Anaforaua greacă a Evanghelistului Marcu	878
	Anaforaua coptă [sahidică] a Sfântului Chiril al Alexandriei	884
	Anaforaua alexandrină greacă a Sfântului Vasile cel Mare	889
	c. Anaforale antiohiene	894
	Anaforaua siriacă a celor Doisprezece Apostoli	894
	Anaforaua Sfântului Ioan Hrisostom (926–929)	
	Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare (915–921)	
	Anaforaua Sfântului Iacob fratele Domnului	897
	d. Anaforaua siro-orientală a Apostolilor Addai și Mari	904
	e. Canonul euharistic roman	906
5.	Cel mai vechi <i>Euchologion</i> bizantin: <i>Barberini graecus 336</i>	
	(sudul Italiei, a doua jumătate a secolului VIII)	909
	Liturghia Sfântului Vasile cel Mare (909) / Liturghia Sfântului Ioan Hrisostom (921) / Vecernia Darurilor mai înainte sfințite (928) / Vecernia (931) / Miezonoaptea (936) / Utrenia (937) / Ceasul I (942) / Ceasul III (943) / Ceasul VI (944) / Ceasul IX (945) / Ceasul III–VI (947) / Inițierea creștină (950) / Sfințirea mare a Apei de Bobotează (959) / Privegherea (964) / Pregătirea și sfințirea Mirului (965) / Cateheză patriarhală pentru candidații la botez (967) / Reconcilierea ereticilor (971) / Sfințirea bisericii (973) / Hirotonii (979) / Îmbrăcarea monahilor (987) / Rugăciuni și rituri la Curtea imperială (988) / Rugăciuni la diverse ocazii (991) / Logodna și nunta (992) / Rugăciuni la diverse ocazii (994) / Rugăciuni pentru bolnavi (996) / Pocăința (998) / Exorcisme (1000) / Rugăciuni la diverse ocazii (1000) / Rugăciuni speciale din anul liturgic (1004) / Rugăciuni la diverse ocazii (1009) / Exorcisme (1012) / Intrarea în monahism (1014) / Rugăciuni pentru morți (1023) / Rugăciuni la diverse ocazii (1025) / Rugăciuni de la sfârșitul Liturghiei (1026) / Ectenii diaconale (1030)	